„A Tisza-parton mit keresek?"

„Elfogynak a régi ízek, csak a mítoszok maradnak meg"

BESZÉLGETÉS ZALÁN TIBORRAL

A hetvenes évek közepén a szegedi bölcsészkar magyar-orosz szakos hallgatójaként indult Zalán Tibor költői pályája. Ilia Mihály biztatására és pártfogásával a Tiszatájban publikálta első verseit. Diploma után évekig munkanélküli, majd különböző budapesti középiskolákban tanított, miközben a versantológiák állandó szereplője volt, és első önálló kötetei – a Földfogyatkozás, az Álom a 403-as demokráciában és az Opus No. 3 – nagy sikert arattak, a Művészeti Alaptól megkapta a legjobb elsőkötetes díját, és elnyerte a Radnóti-díjat is. 1985-től 1991-ig a Kortárs versrovatát vezette, közben drámákat, hangjátékokat, mesekönyveket is írt, sorra jelentek meg verseskötetei (...és néhány akvarell, Hagyj még, Idő!, Borús Reggeli Üzenetek). 1987-ben József Attila-díjjal tüntették ki, majd nem sokkal később megkapta a Clevelandi József Attila-díjat is. 1991-ben kivonult az irodalomból, és négy évre visszatért magyart tanítani a Semmelweis Egészségügyi Szakközépiskolába. Szegeden 1995-ben debütált drámaíróként: a kisszínházban vitték színre Bevíz úr hazamegy, ha... című darabját. 1995-től a Törökbálinti Kísérleti Gimnázium, ez év nyaráig az Óbudai Zsigmond Líceum vezető tanára volt, 1996-tól a Kolibri Színház dramaturgjaként dolgozik. 1998-ban jelent meg Papírváros című regényfolyamának első kötete, amelynek fiktív városában többen is Szegedre ismertek rá. Idén tavasszal megkapta a Tiszatáj-díjat, és nemrégiben neki ítélték a Szép Ernő-díjat is. Zalán Tiborral óbudai lakásának csöndes udvari teraszán néhány pohár vörösbor mellett beszélgettünk.

– Többször is megírta: Szolnokon született, de semmi köze sincs a városhoz, annál inkább Abonyhoz, ahol a gyermekkora telt. Milyen volt ez a gyermekkor?

– Mélyről indultam, ugyanakkor magasról is. Édesapám kubikos volt, anyám pedig egy téglagyárban dolgozott – elég embertelen körülmények között, éjt nappallá téve. A gyerekkorom így meglehetősen szabadon telt. Apám ingázott Tatabányára, szinte sohasem volt otthon, ezért méginkább szabadjára voltunk engedve Pali bátyámmal. A téglagyári tavak környékén nőttem fel, valószínűleg innen ered az

erős tájélmény bennem. A tó környéke, ahol meg kell történnie a világnak. Erős benyomást gyakorolt rám az is, hogy apám vőfély volt, és lakodalmakba járt. Ha ismerős családhoz hívták, a bátyámmal mi is elmentünk vele. Hihetetlenül sok rigmust tudott.

– A vőfélyek ma is afféle népi énekmondók, sokan közülük tehetséges rímfaragók...

– Apám – akit én Tatának hívtam – egyszer lediktálta ezeket a népi rigmusait nekem. Sokáig őriztem azt a könyvecskét, amibe a szövegek belekerültek, de később valahogy mégis elveszett. (Költözködések Nagykőrösre, Szegedre, Pestre, kollégiumok, albérletek...) A Ne lőj a fecskére! című darabomba beledolgoztam néhányat ezek közül. Az irodalommal való kapcsolatomat sokáig csak az ilyen verses szövegek jelentették. Annyira nem foglalkoztatott az „úgynevezett" szépirodalom, hogy csak egyetemista koromban szereztem tudomást például az Élet és Irodalom létezéséről.

– Miért épp a szegedi egyetem magyar–orosz szakát választotta?

– Annak idején a nagykőrösi Arany János Gimnáziumba angol tagozatra vettek fel, de mert kollégista voltam, a szülők vidéken voltak, nem tudtak azonnal protestálni, benyomtak orosz tagozatra. Heti öt órában kellett oroszul tanulnunk. Nagyon gyenge voltam belőle, de még mindig többet tudtam azoknál, akik csak heti három órában tanulták. A gimnáziumban nem szerettem tanulni, nem is törtem magam. Mivel csak két dologhoz értettem: a magyarhoz és az oroszhoz, egyértelmű volt, hogy erre a szakpárra jelentkeztem. Meglehetősen érdemtelenül kerültem be az egyetemre, mert a felvételin például úgy beszéltem Illyés Bartók-verséről, hogy a költeményt nem, csak Bartók muzsikáját ismertem. Mondtam, ami eszembe jutott, hiszen egy olyan verset kellett elemeznem, amit nem olvastam.

– Mikor születtek az első versei?

– Már a gimnáziumban előfordultak a füzeteim hátulján, vagy a lányok kezébe nyomott izzadt fecniken udvarló költemények, de csak az egyetem előtt, a katonaságnál vált komollyá számomra a versírás, ott ugyanis hihetetlenül megaláztak bennünket. Ki kellett dolgoznom a túlélés stratégiáját, amiben nagy segítségemre volt Pilinszky kötete, a Szálkák megismerése. Pilinszkyt nem ismertem korábban, akkoriban jelent meg ez a – ki tudja hányadik – kötete, és valaki a kezembe nyomta. Két-háromöt-nyolcsoros pici szövegek voltak benne, beleborzongtam, hogy így is el lehet mondani dolgokat: jéghegynyi csúcsoknál is kevesebbet írok csak le, a többit magamban tartom. Akkor egy egész kötetnyit írtam ilyen versekből, természetesen erős Pilinszky-utánérzések voltak. Az akkoriban tomboló Che Guevara-mítosz hatására Feljegyzések a halott forradalmak házából címmel írtam egy regényt is, amit szolnoki barátom, Budai Mátyás valószínűleg ma is őriz. A halott forradalmak háza természetesen maga az erőszak megtestesítője, a katonaság volt.

– Hogyan fogadták irodalmi ambícióit a szegedi bölcsészkaron?

– Hallottam Ilia Mihály hírét, és forgattam a Tiszatájat is, ritkásan. Tudtam arról is, hogy alkotókör működik az egyetemen, Merényi László vezetésével. Nem csatlakoztam hozzájuk, mert sohasem voltam alkotóközösségi ember, de nagyon irigyeltem őket az akolmelegért. Például Téglásy Imrét is megirigyeltem, amikor először megjelent a Tiszatájban. Én is vittem tehát Ilia Mihálynak legalább ötven verset. Elolvasta őket, és azt mondta: három szöveg üti meg a vers szintjét, ezeket közli is a Tiszatájban, a többit dobjam ki. Először irgalmatlanul megsértődtem ezen, és nem dobtam ki, majd

később, némi hezitálás után, mégis megtettem. Ma is bánom ezt, eltehettem volna őket egy borítékba, s ma jókat mosolyoghatnék az akkori próbálkozásaimon. Bár ki tudja, Baka Pista mindig azt mondta: amíg fiatalok voltunk, volt fantáziánk, voltak képeink és verseink, de ahogy halad az idő, már csak erőlködünk, és sikertelenül utánozzuk fiatalkori önmagunkat. Amikor 1974-ben először megjelentem a Tiszatájban, annyira felbátorodtam, hogy egy hét alatt megírt újabb tíz verssel kopogtattam Ilia Mihálynál, aki finoman kidobott azzal: *sokat ír*. Ez nagyon meglepett, és komolyan eltűnődtem azon, mi is az a költészet, de még inkább azon, hogyan is lehetne a közelébe férkőzni. Lassan azonban a többi irodalmi lapban is megjelentek a verseim, és feledésbe merült bennem, mit is akartam pár hónappal azelőtt. A kérdésre ma sem tudom a választ, de ma már nincs elég időm vagy bátorságom feltenni ezt magamnak.

– *Nagy „élmény" lehetett a moszkvai szemeszter, mert gyakran emlegeti.*

– 1977 őszén és telén, az ottani kommunizmusnak még kellős közepén, a nagy Szovjetunióban tanulni a katonaságnál is sokkal borzalmasabb volt. A moszkvai kollégiumban tetvek és emberpoloskák között laktunk. Ki kellett dolgoznunk például annak a stratégiáját, hogyan lehet emberpoloskát ölni. Négyen voltunk a szobában, valamennyien egy-egy hősugárzót tettünk a fejünk melletti kopott kis éjjeliszekrényekre, így a nagyobb meleget érezve nem ránk, hanem azokba potyogtak a plafonról ezek az undorító férgek. Hihetetlenül büdös volt, amikor égtek, de legalább nem szívták tovább a vérünket.

– *Fordulópontot jelentettek az életében moszkvai tapasztalatok?*

– Akkor már rég nem voltam KISZ-tag, túl voltam a Nagy Imre-könyvön, sok olyan információhoz hozzájutottam, ami nyilvánvalóvá tette számomra, hogy ez a rendszer valójában nem az, amiről hivatalosan beszélnek. Persze, nem gondoltam, hogy ennyire rossz és embertelen a helyzet. A Papírváros első kötetében, hősömnek ajándékozva a történetet, megírtam, hogy irgalmatlanul összevertek, kiraboltak és megaláztak az oroszok. Amikor azt láttam, hogy az egyetemi környezetben is rettentő barbárság uralkodik – hetente egyszer lehetett csak fürödni, egyik ott lakó egyetemistának levágták a fülét, egy magyar lányt késsel fenyegetőzve akartak megerőszakolni –, elveszítettem a kilátásaimat az életben maradásra. Minden értelmetlennek tűnt fel, másfél hónapon át a szobámban bezárkózva éltem. Éjjel-nappal sakkoztam, és írtam az éneket a napon felejtett Hintalóról, meg a Sakk-bástya című monodrámámon dolgoztam. Olyan könyveket olvastam, amiket ma már el sem tudnék olvasni. Hiába üzentek az egyetemről, nem mentem be, még az utcára sem tettem ki a lábam. Az ihlet számomra azt jelenti: másképp gondolkodsz, mint a többiek; a költészet pedig tulajdonképpen nem más: a szavakat másként illeszted egymáshoz. Ehhez kell valami defektus az agyban. Azt hiszem, én Moszkvában kaptam meg ezt a defektust. (Utólag nézve, még hálásnak is kellene lennem az oroszoknak azért, hogy annyira barbárok voltak velem...) Akkoriban már készült az első kötetem, a Földfogyatkozás. A szerkesztője, Kormos István, a kinttartózkodásom ideje alatt halt meg. Azt a költői irányt, amit az a kötet mutat fel, a moszkvai megfertőződöttségem miatt már nem tudtam tovább folytatni, a továbbiakban egészen másfelé kalandoztam el.

– *Baka Istvánnal az egyetemen barátkoztak össze?*

– Akkor készült megjelenni Baka első kötete, amikor mi Géczi Jánossal az egyetemet kezdtük. Baka számunkra már egy mítoszként bukkant föl, amit leginkább Ilia

Mihály gerjesztett azzal, hogy időről időre azt mondogatta: jön majd egy *igazi* költő. Ebből tudhattuk, hogy mi nem vagyunk igazi költők, nem is leszünk soha. Baka Pistával nagyon jó barátságban voltunk, ez a barátság természetesen sok ellentmondást is tartalmazott: féltékenységet – nem hiszem, hogy valótlant állítok, amikor azt mondom, hogy elsősorban az ő részéről. Hiszen az iránt, aki az irodalomban már nevesebb, nem féltékenykedik az, aki még csak be akar törni, legfeljebb irigykedik...

– Baka magába fordulóbb, csöndesebb volt, talán csak gyanakodva figyelte a vagányabb fiatalokat.

– Ez is igaz, de idegesítette az avantgárd is. Akkoriban még nem bírta a bort, nem nagyon ivott, nehezen viselte, hogy kocsmákba jártam, csajok után rohangáltam, céltalanul bolyongtam a világban. Amikor jöttek az első irodalmi sikereim, és sokan megismertek, én a fiatal egyetemista voltam, ő pedig már nem nagyon forgott ezekben a körökben. Akkoriban forrongott a világ, rengetegen voltak az estjeinken, ami ugyancsak bosszantotta.

– Ráadásul – sokan úgy tartják – a korai versei nem voltak annyira jók, mint a későbbiek.

– Ma hajlamosak azt mondani, hogy Baka teljes fegyverzetben lépett az irodalomba, ahogy Pallasz Athéné pattant ki Zeusz fejéből. Már akkoriban is figyelemre méltó volt a költészete, de közel sem annyira átütő, mint élete utolsó szakaszában. A létező szeretetbe, az egymáshoz való ragaszkodásunkba mindig belejátszott ez a benne is meglévő bizonytalanság. Egyszer azt mondta nekem: ne gondold, hogy te vagy Szegeden a költőfejedelem. Ebből nyilvánvalóan következett: ő az. Mindez persze ostobaság, mégis, Baka véresen komolyan vette. (Hazudnék, ha azt állítanám, hogy én nem.) Ha élne, ma már nyilván ő is nevetne rajta. Amikor már sikeres volt, nekem pedig épp lent volt a csillagom, mindent megbocsátóan visszavont, amit korábban mondott. Ehhez az kellett, hogy megélje a sikert, ő is megkapja a József Attila-díjat. Pár évvel előbb, az enyémhez így gratulált: nekem kellett volna előbb megkapnom... Amiben igaza is volt... Mindezek ellenére szerettem, mert ha néha igazságtalanul keményen is ellenem fordult, őszinte művész volt, akire mindig oda kellett figyelni, és máig az egyik legjobb és legjobban szeretett barátom.

– A diploma után Szegeden akart maradni?

– A szegedi pártbizottságról jelezték, hogy négy állás közül választhatok, sőt lakást is kaphatok, ha bemegyek hozzájuk, és töredelmesen megbánva „bűneimet", a segítségüket kérem. Lehettem volna tanár, kultúrház-igazgató vagy filmesztéta... Ki tudja, sok mindentől megkímélhettem volna magam, és lehet, hogy ma én lennék a Délmagyarország rettegett kritikusa, aki beszámol Szegednek az összes új filmről. De nem mentem bele az alkuba, bár ez a döntés sokat rontott az életminőségemen. Egy évtizeden át pesti albérleti mosókonyhákban húztuk meg magunkat a feleségemmel, akivel még az egyetemi kollégiumban szerettünk egymásba. Baka Pista is nagyon kapacitált, hogy diploma után próbáljam meg Pestet. Azt hiszem, kicsi volt kettőnknek Szeged. Baka később már azért dohogott, hogy én is a pesti flaszter-genyákkal nyomom a kultúrát, és azért hagytam el Szegedet, hogy karriert csináljak. Előtte azonban volt egy másik kísérletem is a városban maradásra: egy barátom, Kiss Róbert operatőr biztatására jelentkeztem a körzeti tévénél szerkesztőnek. Regős Sándor, a stúdió vezetője mélyen a szemembe nézett, és azt mondta: ne haragudjon, az utcáról nem veszünk fel

embereket. Ebből megértettem, ha fejem tetejére állok is, én csak egy jöttment leszek Szeged számára. Fájdalmas szívvel búcsút mondtam a városnak, amit azóta is a legjobban szeretek a magyar városok közül. Azóta is ugyanaz a gyűlölöm-szeretem-játék zajlik közöttünk, mint Veress Miklós, Szepesi Attila – és talán még vadabbul Temesi Ferenc esetében.

– *Mihez kezdett a fővárosban?*

– A feleségem után jöttem Pestre, és megpróbáltam elhelyezkedni mindenféle újságnál, de még az üzemi lapoknál sem sikerült. Akkor még volt presztízse az újságírásnak, szerettem volna abból megélni. Ilia Mihály is próbált segíteni, de az ő kapcsolataival sem sikerült elhelyezkednem. Kísért, kísértett a szegedi múlt. Bezárultak előttem a kapuk. Nagy bűn volt akkoriban, hogy a Mozgó Világban is megjelentek az írásaim. Végül egyik év szeptember közepén szóltak, hogy menjek el magyar- és orosztanárnak a Rippl-Rónai utcai középiskolába. A közeli Írószövetségben akkoriban zajlottak a JAK-botrányaink: felfüggesztések, Aczél és csapata ellenségnek, hazaárulónak titulált bennünket. Nem tudtam, hogy szinte minden lépésemet figyelik. Az iskolában az első két hónapban szinte egyetlen tanár sem szólhatott hozzám. Nem értettem, miért van az, hogy akárkivel kezdek beszélgetni, rövidre zárja a témát, és otthagy. Éreztem, hogy valami nem stimmel. Végül egyik kollégám, Hubert Tibor matematikatanár azt mondta: „Nem tudom, hogy te ki vagy, de amit veled itt művelnek, az gyalázat. Lehet, hogy tényleg provokátor vagy, de én nem vagyok hajlandó ezt tovább csinálni." Kiderült, hogy azt mondták a tantestületnek: veszélyes provokátor és agitátor vagyok, egy ellenség, és aki jót akar, az ne álljon szóba velem. A tanári kar lassan rájött, hogy nem vagyok teljesen vadember. Azonban elkövettem azt a hibát, hogy különféle szamizdatokat – Beszélőket, Nagy Imre-könyveket és hasonlókat – vittem nekik. Szűk körben forogtak ezek a könyvek, mégis, a második tanév végén, az évzáró értekezlet szünetében a titkárnő azzal nyomta a kezembe a munkakönyvemet, hogy ki vagyok rúgva. Az igazgató pedig előtte elmondta: kollégáim, a mi oktatáspolitikánk abban különbözik a szomszédokétól, hogy nálunk egy antimarxista nézeteket valló tanár is taníthat, de a katedráról nem hirdetheti a tanait. És rám mosolygott kedvesen, mint később kiderült, halálosan. Pedig én nem hirdettem semmit, és nem voltam igazi antimarxista, hiszen nem is ismertem alaposabban a marxi tanokat. Kis János lehetett például antimarxista, ha az volt, mert ő biztosan pontosan tudta, hogy mi ellen szól. Miután eljöttem az iskolából, tudtam csak meg, hogy azokat, akiknek könyveket adtam, a legnagyobb titokban és a legnagyobb keménységgel meghurcolták. Délutánonként kiszállt a BM az iskolába, kutatott a fiókokban, berendelték az érintett kollégákat, megalázták, megfélemlítették őket. Minderről akkor nem tudtam, mert ez érintettek, a megalázottak és megszomorítottak, nem merték elmondani nekem. Ezután rövid időre megint a munkanélküliség következett, a feleségem havi ezer forintos gyeséből éltünk a gyerekkel hármasban. A kispesti Semmelweis Egészségügyi Szakközépiskola igazgató-helyettese, Vágó Lászlóné (ma igazgató ugyanott) vállalt hosszas keresgélés és ajánlkozások után, aki csak ennyit mondott: nekem teljesen mindegy, milyen tanokat képvisel, csak az a fontos, hogy magázza a lányokat, és ne járjon be órára mezítlábas szandálban. Ez kapóra jött és feküdt is nekem, úgyhogy ott dolgoztam egészen 1985-ig, amikor a Kortárs hívott.

– *Akkor alaposan megváltozhatott az élete...*

– Szabad lettem, nem kellett időre beérnem, hetente kétszer jártam be a szerkesztőségbe, néhány órára. Rengeteg hangjátékot írtam, akkor született meg az eddigi leg-

sikeresebb darabom, az Azután megdöglünk is, amit négy helyen is bemutattak. Akkoriban nagy keletjük volt a hangjátékoknak, külföldön is el lehetett őket adni, jól fizettek értük. Ha az az időszak nem lett volna, talán a mostani lakásunk sem lenne, és nehéz lett volna talpra állnunk. A Kortárs akkor tizenhétezer példányban jelent meg havonta, az ÉS pedig hatvanvalahányezerben. Ma már nagyon soknak számít, ha egy folyóirat háromezer példányban elkel. A Kortárs akkoriban kétségtelenül az ország első számú irodalmi lapja volt, ezért izgalmas volt szerkeszteni a versrovatát. Borzasztóan sok verset küldtek be, ezért hihetetlenül sok haragost is szereztem magamnak. Száraz György főszerkesztő előbb beszerkesztette a lap számára fontos anyagokat, s csak azután mondta meg, hány oldal maradt fenn a reszlinek, versnek. Behatároltak voltak a lehetőségek. Ráadásul, az volt a mániám, hogy a fiatal költőket be kell hozni az irodalomba. Akkoriban sokkal nehezebb volt bekerülni, mint ma. Legalább száz fiatal költőt mutattam be rovatvezetőségem alatt, a Szegedhez is kötődők közül Háy Jánost, Kurdi Fehér Jánost, Darvasi Lászlót, Szíjj Ferencet említhetném. Nagy sértődések adódtak abból, hogy szakítottam a bevett gyakorlattal, mely szerint egész generáció beállt arra, akármilyen rosszat is ír, a nevének köszönhetően a Kortárs évente kétszer megjelenteti a műveit. Ezzel szemben én szívesebben szerkesztettem be egy kezdő fiatal kevésbé látványos írását, mint egy befutott szerző rutiniriáját. Életre szóló ellenségeket szereztem ezzel. Amikor a Kortárshoz kerültem, úgy határoztam, megpróbálom a lap versrovatát minőségivé tenni azáltal, hogy a gyengéket, azokat, akik valamilyen párt- és egyéb okok miatt vannak jelen a lapban, megpróbálom kiszűrni. Egyszerűen olyan gárdát szerettem volna kialakítani, amelyik jó verseket ír. Az úgynevezett középszer nagy elánnal támadt nekem. Amikor jött a rendszerváltás, ugyanezek az emberek új jelmezben jelentek meg, mint a Kádár-rendszer üldözöttjei, az '56-os forradalom mártírjai, és sztálinistázni kezdték a volt szerkesztőket. Amikor az egyik ilyen visszautasított, nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy dilettáns alak, írt egy hosszú cikket, amiben a sztálinista versszerkesztésre utalta irodalmi eredménytelenségét, végiggondoltam magamban: esztétikai kérdésekben egyszer már megvívtam velük a harcot, semmi kedvem politikai szinten is hadakozni, amihez egyáltalán nem értek. Mindehhez hozzájárult, hogy Kis Pintér Imre vette át a szerkesztőség irányítását, akivel akkor nem tudtunk szót érteni – azóta már megbarátkoztunk, 1997-ben Kortárs-díjat is kaptam tőlük –, ezért villámgyorsan otthagytam a folyóiratot. Amikor eljöttem a kispesti középiskolából, aztígértem az igazgatónőnek: ha egyszer ott hagyom a Kortárs szerkesztőségét, visszamegyek hozzájuk négy évre tanítani. Akkor nem hitte el senki. Teljesítettem a fogadalmamat, pedig a rádiónál és újságoknál is kecsegtettek állásajánlatokkal. Semmit nem fogadtam el, hanem a felmondásom napján felhívtam az iskolát, és megkérdeztem az igazgatónőt, mikor állhatok munkába. Aztfelelte: holnap. Akkor már itt laktunk Óbudán, és naponta átjártam a város másik végébe. Úgy éreztem, tartozom az igazgatónőnek ennyivel, mert nem volt gyáva, nem foglalkozott a nézeteimmel, hanem kenyeret adott a legnehezebb időszakban. Ráadásul mindvégig kemény, de korrekt volt velem. Amikor a rádióban elhangzott egy darabom, amelyben egy magyartanár és a tanítványa szerelmeskedik, ráadásul a kapcsolatukat vállalják az iskola előtt is, behívott az irodájába és megkérdezte, ez ugye csak a fantázia terméke. Temesi Ferit idéztem neki: az író magánélete nem tartozik az olvasóra. A maga nyers modorában elküldött, ezzel le is volt zárva az ügy. Amikor a Kortárs miatt váratlanul otthagytam az iskolát, úgy éreztem, cserbenhagyom őt, ezért tettem az ígéretet, hogy visszatérek. Becsülettel lehúztam a négy évet, közben demonstratívan ki-

vonultam az irodalomból is. Volt rá időm. A nagyobb lapokban interjúkat is csináltak akkor velem erről, később ki is használták ezeket ellenem.

– *Kik és mire?*

– Akkoriban jelentek meg a különböző pártok, mozgalmak, és szinte mindenki csatlakozott valahova. A hajdani József Attila Kör emberei a parlamentben mutogatták magukat. Az egyik társaság az SZDSZ-hez, a másik az MDF-hez csatlakozott, én meg önszántamból kimaradtam a nagy lángososztásból. Nem vittem semmire – ahogyan megfogalmazta félig tréfásan az egyik barátom. Akkoriban azt hittem – és ez nagy hiba volt –, ha valaki középen marad, akkor jól cselekszik, mert az igazság mindig középen van. Mára már tudom, hogy az igazság mindig van valahol, nem feltétlenül középen, és az embernek, ha szabadnak tartja magát, mindig oda kell állnia, ahol az éppen van. Ha elkötelezed magad egy pártnak, akkor csak esetenként tudsz az igazság mellé állni. Azt hittem, az irodalom tolerálni fogja, hogy nem rohanok csaholva különböző koncok irányába, mint ahogyan ezt sok kortársam akkoriban megtette. Csalódnom kellett, mert egyszerre mindenki közös ellenséget sejtett bennem. Máig is így van ez. Az elején kicsit belealudtam az én fene nagy jóságomba és tisztaságomba. Csak akkor kaptam fel a fejem, amikor kiírták az első könyvalapítványi pályázatot, amikor is nyolc kiadó pályázott a különböző könyveimmel, és egyik sem kapott egyetlen fillért sem. Hirtelen rossz író lennék? Úgy éreztem, valami furcsa dolog történik körülöttem. Valaki azt mondta akkor: a te tönkretételed egy projekt volt. Hm. Egy projekt. Mára valamelyest konszolidálódott a helyzet, de még mindig sok olyan ember van az irodalomban, akinek fixa ideája, hogy ki kell nyírnia engem. Lehet, hogy alkati adottság: sokan nem tudnak mellettem anélkül elmenni, hogy belém ne rúgjanak. Persze, de ezt csak magának mondom, magasról szarok rájuk – is.

– *1995-ben mutatták be Szegeden a Bevíz úr hazamegy, ha... című darabját. Hogy emlékszik rá?*

– Jellegzetesen szegedi szerencsétlenség történt vele: május végén, az évad utolsó bemutatójaként állították színpadra a kisszínházban. A kemény beszédek, a káromkodások megosztották a közönséget, nagy volt a felháborodás, a nézők egy része otthagyta az előadást a bemutatón. A kivonulókkal szemben a fiatalok hatalmas ovációval fogadták ezeket a poénokat, beköpéseket, *irodalmi* durvaságokat. Ősszel játszották volna tovább, de az első előadás előtti napon telefonált a rendező, hogy levették a műsorról, mert igazgatóválasztás előtt állt a színház, és „ez a zavaros nyelvezetű darab" felborzolta a kedélyeket a városban. Így talán háromszor vagy négyszer adták elő összesen. Bobor György, aki a címszerepet játszotta, és akinek ez a munka a nagy visszatérést jelenthette volna, később harakirit követett el a konyhájában. Úgy éreztem, csak a halálozási statisztikát növeltük ezzel a darabbal.

– *Szinte minden műfajban kipróbálta magát, hiszen a tucatnyi verseskötet mellett írt drámákat, hangjátékokat, esszéket, regényt, mesekönyveket. Melyik áll a legközelebb a szívéhez?*

– Egyértelműen a vers, de abból írok a legkevesebbet most. A sokműfajúság a nyughatatlan alkatomból is adódik. Ilia Mihály – mindig visszatérek hozzá, mert az az öt év, amit a társaságában töltöttem, meghatározó volt számomra; egy igazi mestertanítvány kapcsolat, ha ő is vállalja – egyszer azt mondta: nagyon sokféleképpen írok, próbáljak meg csak egyféle módon. Erre azt mondtam, hogy mindig azt írom és úgy,

ahogy nekem jól esik, mire azt felelte: akkor mozogjon többféle műfajban, az időről időre felfrissíti a líráját. Szerintem ez így is történik, az alkatomból nyilvánvalóan következik, hogy nem tudok egyféle dologgal foglalkozni, egyszerre sokféle izgat. Olyan ez, mintha lenne egy nagyon hosszú teraszod, ahol fel van állítva harminc írógép, mind a harminckettőben egy megkezdett munka, reggel felkelsz, kiballagsz egy pálinkáspohárral a kezedben oda, és megállsz valamelyiknél, mert ráérzel, ezen a reggelen épp az az írógép következik. Ha nem, akkor tovább lépsz. A számítógéppel a valóságban is kicsit így van ez. Már több mint tíz evvel ezelőtt, az első amerikai utamról hoztam magamnak egy komputert. Azóta is mindig rengeteg elkezdett munka van a számítógépemben. Amikor nekiülök, azt folytatom, amelyikről úgy érzem éppen, hozzá tudok tenni valamit.

– Indulásakor többen a Nagy László-i költői hagyomány folytatójának tartották.

– Kétségtelen, hogy indulásomkor nagyon erős hatással volt rám Nagy László. Bár már az első kötetemben is vannak elmozdulások attól a líramodelltől, de valóban annak a hangütésnek a jegyében született. Később sem esztétikai, hanem gyakorlati megfontolásokból távolodtam el a Nagy László-i iránytól. Amiatt, hogy rutinériává vált az a fajta vers, az a képalkotási rendszer az én kezem alatt. Baka ugyanilyen képi világból indult, nála szintén görccsé, önismétléssé változott mindez. Akkor lett igazán jó költő, amikor a Nagy László-i úthoz közeli világát elhagyta, és szabadverseket kezdett el írni, majd a kötött vers egy újabb formáját találta meg – nem hiszem, hogy túlzok, ha azt állítom, ezáltal. Én is valahogy így voltam ezzel. A Földfogyatkozásért megkaptam a legjobb első kötetnek járó díjat és a Radnóti-díjat is. Azt gondoltam, egyszerű dolgom lesz, néhány kép köré csoportosítva mindig ezeket a verseket kell írnom. Bakával arról is állandó vitát folytattunk, hogy egyáltalán kell-e a metafora vagy sem. Ő ragaszkodott hozzá, engem nem érdekelt. A hetvenes évek végén nagyon szerettem Csoóri Sándor költészetét, később Juhász Ferencét, akit igyekeztem a Kortárs számára is megnyerni. Ma már azt hiszem, nem vagyok beilleszthető sehova: amikor jöttek az avantgárd éveim, átkot kiáltottak rám a népi szürrealisták, a Nagy László-i vonal közelében maradók; amikor eltávolodtam az avantgárdtól, árulót kiáltottak az avantgárdok. Az urbánusok pedig egyfolytában mást kiabálnak... Azt gondolom, nem kell besorolódnom sehová, egyszerűen tennem kell a dolgom.

– Hogyan került kapcsolatba az Egyesült Államokban kiadott Szivárvány című lappal, amelynek később társszerkesztője lett?

– Mózsi Ferenc, a Szivárvány szerkesztője a nyolcvanas évek második felében, amikor elindította a lapját, tőlem is kért verseket. Annak ellenére elküldtem néhány írásomat, hogy akkoriban kettős publikációs tilalom volt. A Kortárs szerkesztőségében rendszeresen meg is kaptam a magamét Száraz Györgytől emiatt. Száraz korrekt főszerkesztő volt, ha gáz volt, és gáz mindig volt, behívatott, ordított velem egy darabig, kikérte magának, hogy ilyen helyzetbe hozom a szerkesztőséget, majd lecsillapodott, elővette a vodkát és a poharakat, koccintottunk, megdicsérte a szóban forgó versemet, és figyelmeztetett: vigyázzak, lesz egy pont, amitől kezdve már ő sem tud megvédeni. Mózsi Ferenccel később is tartottam a kapcsolatot, egyszer megkért, hogy vigyem le Herendre, mert elromlott a bérelt autója. Útközben, az M7-esen óriási dugóba kerültünk, az iszonyú melegben lépésben se haladtunk, ömlött rólunk a víz. Egyszer csak váratlanul megkérdezte: mi lenne, ha ezentúl közösen szerkesztenénk a Szivárványt. Ránéztem, és úgy éreztem, a pokoli hőségben nincs elég erőm vitába bonyo-

lódni vele, ezért csak annyit feleltem: rendben. Nem is beszéltünk erről többet, attól kezdve közösen szerkesztettük a lapot – és csatlakozott még hozzánk két kiváló irodalmár, Jankovics József és Szűgyi Zoltán. A Szivárványt nagyon megszerettem, különösen, mert a kilencvenes évek elején idehaza mindenki vadul irányzatos lapot szerkesztett, aminek az lett a következménye, hogy elképesztő gyűlölködés és intolerancia áradt szét, és a politika – azon keresztül a pénz – benyomult a mindennapjainkba. Mózsi Ferivel úgy gondoltuk, a Szivárványba mindenki publikálhat, aki minőségi termékkel áll elénk. Azt hiszem, a magyar irodalom legtöbb írója és költője, aki számít és fontos, megjelent a Szivárványban. Faludy György többször is kijelentette nyilvánosság előtt, hogy a legtisztességesebb magyar lapnak tartja. Amíg működtünk, rendszeresen adott is nekünk kéziratot. A Szivárvány legfőbb hozadéka számomra az volt – az emigráció legjelentősebb szerzőinek és friss munkáinak a felmutatása után –, hogy megint sikerült a fórumtalan fiataloknak fórumot biztosítanom. Azok a fiatalok gyűltek a Szivárvány köré, akiket az akkorra révbe jutó, mi több, irodalmi döntéshelyzetbe került JAK-os generáció – amely beleült a megszerzett vagy megörökölt folyóiratok révén az irodalmi „hatalomba" – nem engedett felbukkanni. Csalódtam bennük, mert nagy részük annak idején épp a Kortársban jelent meg talán először, és tőlem nem láthattak arra a szerkesztői gyakorlatra példát, hogy ki kell nyomni a fiatalabbakat, és csak a saját generációjukat kell futtatni. A kritikában, a folyóiratokban ez figyelhető meg mind a mai napig. A Szivárvány köré csoportosult fiatalok összeválogatott műveiből sikerült egy antológiát is megjelentetnünk Nem Mind Egy címmel, ami ismét vörös posztóvá lett az irodalomban. Amikor az utómunkálatai folytak, épp Amerikában voltam, és a kiváló tudós, tapasztalt szerkesztő, Jankovics József vállalta a szerkesztés utolsó fázisának a levezénylését. Egy hirtelen ötlettől vezérelve azt az alcímet adta a kötetnek: A posztmodern utáni irodalom antológiája. Ez rákerült a borítóra is, és mivel én írtam az előszót, én vállaltam fel szerkesztőként a szerzőket, attól kezdve az érintett és sértett posztmodernek, de mindenki más is nekem esett. Azóta ezeknek a fiataloknak egy része szerkeszti Az Irodalom Visszavág című lapot. Más részük Véletlen Balett címen jelentetett meg és működtet folyóiratot. Lehet vitatkozni a szerkesztési módszereiken, a lapok hangütésén, azon, hogy mi a fontosabb számukra, az odamondogatás vagy az esztétikai tisztázás, de egy biztos: lábra álltak, van már fórumuk, és így nem tudják őket víz alá nyomni. Ennek nagyon örülök.

– Öt éve a Kolibri Színház dramaturgja. A darabjainak köszönheti ezt a munkát?

– Nem. Fábri Péterrel, a Kolibri Színház akkori dramaturgjával együtt az Artisjus szövegíró kuratóriumának tagja vagyok. Az egyik ülésünk szünetében Fábri hirtelen rám nézett és megkérdezte: mi lenne, ha te írnád meg nekünk A rút kiskacsát. Egy adaptációra volt szüksége a színháznak. Amikor megcsináltam, annyira jól sikerült, hogy Novák János, a színház igazgatója megkérdezte, elmennék-e hozzájuk dramaturgnak. A tanítás mellett félállásban elvállaltam. Ma már főállásban csinálom – de ebben nem vagyok biztos. Nagyon szeretem ezt a munkát, mert a Kolibri családi gyermekszínház. A gyerekek szerencsére nem ismerik az udvariasságot, rögtön és őszintén véleményt nyilvánítanak a színházban is. Az is jó dolog, hogy nem kell paríroznunk semmilyen politikai irányzat felé, csak arra kell figyelnünk, hogy a gyerekek jól érzik-e magukat nálunk, vagy sem. A gyermekszínházban valóban le lehet mérni a sikert is, a bukást is. A felnőtt néző sznob. Ha bemegy egy színházba, tudja, hogy nem illik köpködni, kimenni pisilni, a mellette ülőt piszkálni, ezért illedelmesen végigüli az elő-

adást, legfeljebb azt mondja a végén: ez egy nagy rakás szar. A gyerekek azonban rögtön mással kezdenek foglalkozni, ha nem köti le őket, ami a színpadon történik. Nekünk nincs egyéb dolgunk Novákkal: állunk a világosító pultnál, és figyeljük a nézőteret. Pontosan meg tudjuk állapítani, az előadás melyik pontján rontott el valamit az író, a rendező vagy a színész. Ha leül az előadás, a gyerekek azonnal elkezdenek mozgolódni, lökdösődnek, nem a színpadot figyelik. Szerencsére a legtöbb előadásunkat szájtátva nézik végig.

– *Mesekönyvei megírásában szerepet játszottak az apai tapasztalatok?*

– Feltétlenül, hiszen a két lányomnak kicsi korukban megállás nélkül meséltem, és ezeket a könyveket tulajdonképpen miattuk írtam. De nem vagyok egy nyomulós típus: tíz-tizenöt évvel ezelőtti gyerekverseimet közreadó kötetem csak most jelent meg. Érdekes, hogy azt a mesét, amit vagy száz folytatásban mondtam el a gyerekeimnek esténként, még mindig nem írtam meg. A lányaim ma már nagyok, Sára 19, Judit 16 éves, már nem foglalkoznak a meséimmel. (Mások meséivel foglalkoznak, és ez így is van rendjén.) Én viszont változatlanul mesék között élek, hiszen a színházban maradtam, a gyerekek között.

– *Mit kell tudni a Csokonai Társaságról, amelynek elnöki tisztét tölti be?*

– Major Zala Lajos, svájci emigrációban élő író hozta létre a társaságot Hévízen, ahol egy háza van. Eleinte Csokonai-asztaltársaságnak nevezte magát a kör, amelybe a nyolcvanas években az akkori ellenzéket is meghívták. Egy-egy délutánon harminc-negyven ember összegyűlt Hévízen, eljött zenélni a Kaláka együttes, Cseh Tamás, és felolvasásokat tartottunk. Sokat veszekedtem ott például Csengey Dénessel, mert nem értettem egyet azzal, ahogyan az ügyüket képviselte. Jól éreztük magunkat, természetesen a rendőrség figyelmét is felkeltettük, de ez már soft-kádár-éra volt, ki figyelt oda. Amikor eljött a rendszerváltás, Hévíz polgármestere felajánlotta, hogy támogatják az asztaltársaságot, amely átalakult Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társasággá. Egy idő után, amikor Major Zala Lajos úgy érezte, átadná a társasággal járó komoly szervezőmunkát és a vezetést másnak, a város vezetői engem kértek fel, hogy vállaljam az elnökségi jelölést. Mára kissé átalakult a társaság szemlélete, hiszen Major idején erős politikai színezetük volt az együttléteknek, én viszont azt gondoltam, a rendszerváltás után elsősorban az irodalommal és a művészetekkel kellene foglalkoznunk. Minden nyáron tartunk egy háromnapos összejövetelt Hévízen, az elmúlt évben a *mosoly* volt a téma, erről hallgattuk meg orvostól a filozófusig a legkülönbözőbb szakemberek előadásait. Idén a *divat* került terítékre, amiről divattervezőtől az irodalomtörténészig sokan, sokféle megközelítésből tartottak előadást. Egyre nagyobb az érdeklődés a társaság iránt, az idei rendezvényünkről készített egy félórás összeállítást a televízió is. Miután leadták, sokan felhívtak: szeretnének jelentkezni hozzánk; és ez jó. A legfőbb vonzerőt az jelentette számukra, hogy nem ideológiák mentén szerveződünk, nincs átpolitizálva az együttlétünk, hanem az irodalomról és a művészet ügyéről folyik a diskurzus. Idei megjelenéssel almanachot is indítunk, úgyhogy intézményesítjük a társaság működését.

– *Két színházi bemutatója is volt a nyáron.*

– A Zalaegerszegen bemutatott Mr. Pornowsky előkerül című darabot Müller Péter Sziámival írtuk, aki nyilván Charles Bukowskyra gondolt, amikor a címszereplő nevét kitalálta. Persze, a címből először mindenki pornóra asszociál, holott porról,

kábítószerről van szó a darabban. Egy zseniális író életének egyetlen szakaszát, szerelmi szegmentumát igyekeztünk megragadni. Sziámi a Madách Színházban évekkel ezelőtt szöveg nélkül már bemutatta ezt a zenét, amihez most tőlem kért szöveget. Zalaegerszegen, Kaszás Gézával a főszerepben, nagyon sikeres előadás született. Hárman rendezték a produkciót: Énekes István, a Közép-Európa Táncszínház egykori rendező-koreográfusa, valamint két színházi színház-rendező, Merő Béla és Ruszt József. A másik darabra Huzella Péterrel – akivel immár tizenkét éve vagyunk szerzőtársak, kazettákat és CD-lemezt adtunk ki közösen – Eger városa kért fel bennünket. Az volt a feladat, csináljunk egy olyan szabadtéri játékot, amit hosszú ideig minden nyáron elő lehet majd venni. Végiggondoltam, mit lehetne kitalálni, és arra jutottam, az Egri csillagok olyan nyomasztóan van jelen Egerben, hogy mindenképp a Gárdonyi-műből kellene kiindulnunk. A produkció rendezője, a kiváló színész, Venczel Valentin felhívta a figyelmünket arra, hogy sok gyerekszínésze van, akiket szívesen foglalkoztatnak az előadásban. Ez indította el a fantáziámat. Mi történhetett a gyerekekkel az egri ostrom alatt? Valószínűleg elrejtették őket egy közeli erdőben. Mit csinálhattak az ostrom idején? Biztosan eljátszották az ostromot. De ki játssza a törököket, és ki legyen magyar? A nagy dilemma mellé összegyűlt jó néhány apró konfliktus, amiből el tudtam indulni, és hamarosan megszületett az Eger kis csillagai című darab, ami tulajdonképpen arról szól: hogyan tesz hőssé gyerekeket egy történelmi pillanat. Huzella Péter ezúttal népzenei és rockmotívumokra építette a zenét, amiből a Gajdos együttes készített hangfelvételt. A produkció nagy sikert aratott Egerben, szeptemberben is megismételték, és már tárgyalások folynak a jövő évi előadásokról, CD-kiadásról, regényesített megjelenésről.

– *Miért hagyta abba a tanítást?*

– Mert összevesztünk az iskola fenntartóival. Erkölcstelennek tartottam a viselkedésüket. Folyton arra hivatkoztak, hogy én is ott tanítok, miközben én nem hivatkozhattam rájuk, mert nem voltak tisztességesek. De erről nem beszélnék szívesen. Sajnálom a gyerekeket, mert szerettem közöttük lenni, de már soha többé nem akarok tanítani. Ha már a sors megtréfált azzal, hogy tanárként ellehetetlenített, szeretném végre egyszer kipróbálni, milyen *csak* írónak lenni, reggel nyolckor kelni, délelőtt dolgozni, este meginni egy pohár bort a barátokkal. El akarok olvasni egy halom könyvet, mindent, amire eddig nem volt időm.

– *Így hamarabb elkészül majd a Papírváros következő része?*

– Mindenképp folytatom a regényt. Az első rész kilenc évig készült, a második rész befejezése már harmadik éve várat magára. Minden évben rendre meghirdetik a könyvhétre, hogy ezzel is inspiráljanak. A tanítás befejezése miatt a délelőttjeim felszabadultak, így remélhetőleg be tudom fejezni, és a 2002-es könyvhétre valóban megjelenhet a második rész. Ha meg tudok élni csak a színházi fizetésemből, akkor felgyorsítom a tempót. Ha csak négyévenként jelenik meg a hátra lévő három kötet, akkor is tizenkét évre előre ad munkát – és élet-tervet.

– *Milyen elkezdett nagyobb szövegek vannak még a számítógépében?*

– A kecskeméti Ciróka Bábszínháznak most fejeztem be a Kabule kincse című, tibeti ihletettségű gyerekdarabomat, amelynek decemberben lesz a bemutatója. Színpadra állítottam A királyfi és koldus című Mark Twain-regényt, amit az egri Harlekin Bábszínházon kívül a Kolibri Színházban is szándékoznak bemutatni. Érdekes, hogy

a Kolibri előadásához Victor Máté komponál majd zenét. Januárban valószínűleg a Fővárosi Nagycirkuszban is lesz egy nagyszabású koprodukciós előadásunk, Münchausen báró holdszínháza címmel. Az Új Színház és a Kolibri Színház művészein kívül a cirkusz világhírű artistái is szerepelnek majd benne. Azt is mondhatnám, sajátos gesamtkunstwerkre van kilátás: földön, vízen és a levegőben zajlik majd a történet.

– *Mostanában milyen a kapcsolata Szegeddel?*

– Ilia Mihály távozása után egy időre megszakadt a kapcsolatom a Tiszatájjal, később újra megjelentek az írásaim, majd újra megszakítottam a lappal a közlekedést. Most végre megint zavartalan a kapcsolatunk. Bevallom, különösen jólesett, amikor idén tavasszal megkaptam a Tiszatáj-díjat. Fontos, hogy az ember rendben legyen az indító folyóiratával, márpedig most nagyon jó a viszonyunk. A szegedi egyetemet is szeretem, a lányom magyar-latin szakra felvételizett ott a nyáron, és felvették. (Sajnos, Pestre is, így a szabályok szerint itt kell elkezdenie a tanulmányait.) Amikor elkísértem a szóbelire, kimondhatatlanul jól esett, ahogy a régi tanáraim és barátaim viszonyultak hozzánk. Végre megint otthon éreztem magam Szegeden. A város persze sokat változott. Az egyetem mellett volt egy kocsma, ami ma már ABC. Ez már-már gusztustalan. A régi Sárkányból is leánynevelde lett. Elfogynak a régi ízek, csak a mítoszok maradnak meg. Ebből a szempontból nem jó Szegedre menni, mert szeretném, ha olyannak maradna meg bennem a város, ahogyan az emlékeimben él. Állítólag a Papírvárosba is becsempészem Szegedet. Az egyik kritikus meg is jegyezte: tájékozatlan vagyok szegedileg, mert nincs is építészmérnöki kar a városban. A regény főhőse ugyanis építészmérnök. A leírásokból is többen vélték felismerni Szegedet. Márpedig, ha ráismertek, akkor biztosan benne van a regényben – valahol.

Hollósi Zsolt

BENEDEK GYÖRGY: ARANYBULLA-EMLÉK